

Zakladnice znanja – terminološki slovarji, leksikoni in enciklopedije

MOJCA ŽAGAR KARER*

IZVLEČEK

V prispevku ugotovljamo, kakšne so razlike pri obravnavi terminov v terminoloških slovarjih, leksikonih in enciklopedijah. Glede na to, da so terminološki slovarji namenjeni predvsem strokovnjakom, leksikoni in enciklopedije pa predvsem nestrokovnjakom, ni presenetljivo, da terminološki slovarji prikazujejo zlasti pojmovni sistem stroke in usmerjajo rabo terminologije, leksikoni in enciklopedije pa poskušajo zagotoviti čim več informacij, kar vključuje tudi lastna imena, konkretne podatke, grafične ponazoritve itd.

KLJUČNE BESEDE

terminologija, terminološki slovar, leksikon, enciklopedija

ABSTRACT

In this paper we deal with the differences in the way terms are treated in terminological dictionaries, lexicons and encyclopaedias. Given that terminological dictionaries are intended primarily for experts, whereas lexicons and encyclopaedias mainly for non-experts, it is not surprising that terminological dictionaries describe a concept system of a particular domain and suggest the most appropriate term. On the other hand, lexicons and encyclopaedias tend to provide as much information as possible, including proper names, particular data, graphical representations, etc.

KEY WORDS

terminology, terminological dictionary, lexicon, encyclopaedia

Uvod

V času, ko je dostopnost do znanja večja, kot je bila kadarkoli v zgodovini, se postavlja vprašanje, kako to znanje organizirati, urediti in predstaviti v taki obliki, da bo dejansko tudi uporabno. Iz množice informacij je treba izluščiti tiste, ki so relevantne. Hkrati se znanje tudi vedno bolj specializira, zato je še bolj pomembno, da uporabniki jezika dobijo verodostojne informacije v primerni obliki. Znanje je dostopno v nepregledni množici strokovnih

* Dr. Mojca Žagar Karer, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, e-pošta: mojca.zagar@zrc-sazu.si

besedil, v bolj prečiščeni obliki pa tudi v različnih strokovnih priročnikih. V prispevku se bomo ukvarjali s specializiranimi priročniki slovarskega tipa, to so terminološki slovarji, leksikoni in enciklopedije.

Zanima nas torej, kako je znanje ujeto med platnice enciklopedij, leksikonov in terminoloških slovarjev. Platnice seveda niso nujne, medij je lahko tudi elektronski. Pravzaprav se je selitev obsežnih knjižnih izdaj na splet že začela dogajati.¹ Simbol tega procesa je verjetno kar ena od najbolj znanih enciklopedij na svetu, *Encyclopaedia Britannica*, ki jo – po 244 letih izhajanja v knjižni obliki – od leta 2012 posodablja samo še v spletni različici.²

Ustavimo se še pri najbolj znani spletni enciklopediji, ki jo lahko demokratično piše in ureja kdorkoli. *Wikipedija* je od svojega nastanka 2001 postala svetovni fenomen – angleška varianta te enciklopedije ima v času nastajanja tega prispevka že več kot 5 milijonov slovarskih sestavkov, slovenska pa skoraj 150.000. Na sliki 1 je logotip *Wikipedije*.

Slika 1: Logotip *Wikipedije* (vir: *Wikipedia*).

Wikipedija je izjemno priljubljena – v literaturi najdemo podatek, da gre za za šesto najbolj obiskano spletno stran na svetu in sedmo v Sloveniji³ –, vendar pa zlasti v akademskih krogih obstajajo pomisleki glede odprtih recenzijskih postopkov in odsotnosti natančnega uredniškega nadzora, pri

¹ Z večjo dostopnostjo spleta slovarje, ki jih je treba pred uporabo namestiti na računalnik (na primer slovarji na DVD-jih), vedno bolj nadomeščajo bolj priročni spletni slovarji.

² Najpomembnejša slovenska enciklopedija, *Enciklopedija Slovenije*, zaenkrat še ni dostopna v spletni obliki, predvidevamo pa, da se bo v spletno okolje sčasoma preselila tudi večina klasičnih enciklopedij in leksikonov.

³ Noč in Žumer, Celovitost člankov in citiranje v slovenski Wikipediji, 167–168.

slovenski *Wikipediji* pa je težava tudi v neuravnoteženi zastopanosti področij (prevladujejo naravoslovje, šport in zgodovina). Ker so članki pogosto prirejeni iz angleške *Wikipedie*, je velik primanjkljaj zlasti pri temah, ki so pomembne za slovenski prostor.⁴ Kljub pomislekom pa je število uporabnikov *Wikipedije* izjemno veliko, zato bo vsekakor zanimivo spremljati, kaj se bo z največjo spletno enciklopedijo dogajalo v prihodnosti.

Da pa se ne bi izbira skrčila zgolj na *Wikipedijo*, bomo poskušali ugotoviti, kako priti do znanja, ki se skriva v različnih priročnikih, in predvsem, kakšne informacije lahko pričakujemo v njih in kako so podatki v njih prikazani. Ko govorimo o znanju, ne moremo mimo terminologije. Termini so poimenovanja pojmov in skupaj tvorijo poimenovalni sistem stroke.⁵ Tudi v leksikonih in enciklopedijah se pojavlja veliko terminov z različnih strokovnih področij, ki pa so predstavljeni drugače kot v terminoloških slovarjih. Vsak od teh priročnikov ima svojega naslovnika in ob zavedanju, kaj kateri od njih ponuja, se lahko ti priročniki smiselno dopolnjujejo.

Največ terminov bomo gotovo našli v terminoloških slovarjih, terminoloških podatkovnih zbirkah itd. Poudariti je treba, da so terminološki slovarji v prvi vrsti namenjeni strokovnjakom in študentom področja, ki ga slovar obravnava, oz. študentom sorodnih področij. Seveda pa obstajajo tudi uporabniki, ki niso strokovnjaki za posamezno področje, pa bi se iz različnih razlogov radi poučili o posameznem (strokovnem) pojmu. Kadar uporabniku terminološka definicija ne zadošča, ker potrebuje več konkretnih informacij o posameznem pojmu ali pa kar o celotnem strokovnem področju, je smiselno, da uporabi enciklopedijo ali leksikon. Po drugi strani pa bo uporabnik po bolj splošni razlagi pojma v enciklopediji ali leksikonu morda potreboval še bolj natančno definicijo tega pojma ali pa ga bo zanimal kakšen ožje specializiran pojem, ki ga v enciklopediji ali leksikonu ni. Te podatke pa lahko najde v terminološkem slovarju.

Izhajamo torej iz tega, da so terminološki slovarji namenjeni predvsem strokovnjakom, enciklopedije in leksikoni pa predvsem splošnim uporabnikom.

1 Terminološki slovar

Terminološki slovarji imajo lahko različno zasnovu – glede na to, komu so namenjeni. V prispevku se bomo ukvarjali s terminološkimi slovarji, ki

⁴ Prav tam, 184–185.

⁵ S terminologijo se ukvarja terminološka veda, ki je usmerjena zlasti v izdelavo praktičnih terminoloških priročnikov, tj. terminoloških slovarjev, terminoloških podatkovnih zbirk itd.

so namenjeni strokovnjakom. Taki slovarji praviloma nastanejo s pojmovnim pristopom.⁶ Terminološki slovar temelji na pojmovnem sistemu stroke. Pojmi so med seboj povezani v pojmovni sistem stroke, termini – kot poimenovanja teh pojmov – pa analogno v poimenovalni sistem stroke. Terminii so v terminološkem slovarju prikazani sistematično, velikokrat so nakazana tudi njihova medsebojna razmerja.

Ker so terminološki slovarji namenjeni opisu in poenotenju rabe terminologije na določenem strokovnem področju, pogosto normativno usmerjajo rabo. To je povezano s terminološkim dogovorom.⁷ Znanost presega meje nacionalnih jezikov, zato je za terminološke slovarje pogosto tudi navajanje tujejezičnih ustreznikov.

Oglejmo si primer slovarskega sestavka iz *Botaničnega terminološkega slovarja*:

cvét -a m organ. nerazvejeni kratki poganjek z razmnoževalno funkcijo, ki je zgrajen iz cvetnega peclja, cvetišča in cvetnih listov, značilen za semenke (Spermatophytina)
 ang.: flower n
 nem.: Blüte f
 lat.: flos m

Termin *cvet* je definiran kot 'nerazvejeni kratki poganjek z razmnoževalno funkcijo, ki je zgrajen iz cvetnega peclja, cvetišča in cvetnih listov, značilen za semenke (Spermatophytina)'. V oklepaju je mednarodno znanstveno ime za semenke – taksonomija je za botaniko zelo pomembna, zato so avtorji v slovar vključili tudi tovrstne podatke.⁸

Pred definicijo je naveden strokovni označevalnik – *organografija* (panoga morfologije, ki se ukvarja z opisovanjem videza in zgradbe organov), definiciji sledijo ustrezniki, ki so v tem slovarju angleški, nemški in latinski.

Ker *cvet* ni izoliran pojem, ima svoje mesto v pojmovnem sistemu botanike. Prvi sistem tvori z deli rastline, torej *cvet*, *steblo*, *korenina* itd., drugi sistem so različne vste cvetov (glede na različne značilnosti), npr. *ciklični cvet*,

⁶ Kratek opis metodologije izdelave tovrstnih terminoloških slovarjev najdemo npr. v Fajfar, Terminologija in njeno uslovarjanje; Košmrlj-Levačič, O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika strokovne in jezikovne ravnine; Košmrlj-Levačič, O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine; Fajfar in Žagar Karer, Pojmovni pristop k izdelavi terminološkega slovarja.

⁷ Žagar Karer, Terminologija med slovarjem in besedilom, 18–19.

⁸ Glede na značilnosti posameznih strok imajo lahko tudi terminološki slovarji posebnosti. Te so različne, v *Gledališkem terminološkem slovarju* najdemo celo nekaj medmetov (npr. *Bis!*, *Bravo!*), ki za terminologijo na splošno seveda niso običajna besedna vrsta.

aciklični cvet, hemiciklični cvet (ki se med seboj razlikujejo glede na način nameščenosti cvetnih delov na cvet).

V nadaljevanju si bomo ogledali termin, ki označuje vrsto *cveta* glede na razvitost cvetnega odevala (v naslednjih primerih bomo izpustili tujejezične ustrezničke):

àhlamidêjski cvét -ega -a m organ. cvet kritosemenk /Angiospermae/, v katerem cvetno odevalo ni razvito, npr. pri vrbah (*Salix*), šaših (*Carex*) S: gimnántni cvét, gôli cvét PRIM.: díhlamidêjski cvét, mónohlamidêjski cvét

Ahlamidejski cvet je vrsta cveta, zato se definicija začne s 'cvet kritosemenk, v katerem ...' Definiciji sledita dve podrejeni sopomenki (*gimnantni cvet, goli cvet*, podčrtala MŽK), ki sta na drugem mestu v slovarju prikazani s puščico, ki usmerja na bolj priporočljiv termin:

gimnántni cvét -ega -a m organ. → àhlamidêjski cvét

gôli cvét -ega -a m organ. → àhlamidêjski cvét

Normativnost je, kot smo že omenili, ena od pomembnih značilnosti terminoloških slovarjev.⁹ To seveda ne pomeni, da so vsi terminološki slovarji po svoji naravi normativni, je pa urejanje pojmovnega sistema na bolj ali manj ekspliciten način gotovo ena od njihovih najbolj prepoznavnih lastnosti.

V terminoloških slovarjih s razmerja med termini lahko upoštevana le v okviru definicije ali pa so prikazana tudi s posebnimi oznakami. V *Botaničnem terminološkem slovarju*, iz katerega je naš primer, so priredni pojmi označeni z oznako PRIM. (primerjaj), kar pomeni, da sta znotraj pojmovnega sistema na isti ravni kot *ahlamidejski cvet* še *dihlamidejski cvet* in *monohlamidejski cvet*:

díhlamidêjski cvét -ega -a m organ. cvet kritosemenk /Angiospermae/, v katerem je razvito dvojno cvetno odevalo iz čaše in venca, npr. pri jablani (*Malus*) PRIM.: àhlamidêjski cvét, mónohlamidêjski cvét

mónohlamidêjski cvét -ega -a m organ. cvet kritosemenk /Angiospermae/, v katerem je razvito le enojno cvetno odevalo PRIM.: àhlamidêjski cvét, díhlamidêjski cvét

Razmerje med termini je lahko tudi podredno. V *Botaničnem terminološkem slovarju* so avtorji uporabili tudi oznako GL. (glej) za podredne

⁹ O tem glej tudi Žagar Karer, Ožja terminološka norma, in Jemec Tomazin, Terminologija v slovenskem pravopisu.

pojme – termin *venenje* ima recimo dve podpomenki: *prehodno venenje* in *trajno venenje*. Zato sta ta dva termina navedena za definicijo za oznako GL. (podčrtala MŽK):

venenje -a s fiziol., ekol. izgubljanje čvrstosti rastline ali njenih delov, zlasti mladih poganjkov, listov, ki nastane zaradi znižanja turgorskega tlaka v celicah ob naraščanju vodnega deficita GL.: prehodno venenje, trajno venenje

prehodno venenje -ega -a s fiziol., ekol. venenje zlasti senčnih rastlin ob občasni izpostavljenosti neposrednemu sončevemu sevanju, ko se zaradi povečane transpiracije pri nezadostni absorpciji vode turgorski tlak zniža na vrednost nič PRIM.: trajno venenje

trajno venenje -ega -a s fiziol., ekol. venenje rastline, ko je voda v tleh vezana s prevelikimi silami, zaradi česar je rastlina ne more več črpati, zato je vrednost turgorskega tlaka trajno enaka nič, rastlina pa začne odmirati PRIM.: prehodno venenje

Po drugi strani pa je med terminoma *prehodno venenje* in *trajno venenje* priredni odnos, zato je pri *prehodnem venenju* za oznako PRIM. (primerjaj) navedeno *trajno venenje* in obratno.

Kot smo že omenili, ni nujno, da so vsa razmerja med termini v terminološkem slovarju eksplicitno zapisana – in v večini terminoloških slovarjev niso –, je pa za izdelavo terminološkega slovarja zelo pomembna vsaj zavest o strukturiranem pojmovnem sistemu.

2 Leksikon

Pri leksikonih struktura v teoriji ni tako jasna kot pri terminoloških slovarjih. Ko govorimo o leksikonih, je treba poudariti, da ne gre za enotno zasnovane priročnike. Vsebino in organiziranost posameznega dela namreč določa več meril, predvsem izvornost oz. prevedenost, uredniška politika in ciljna skupina uporabnikov. Poleg tega založniki obsežnejša dela – predvsem tista, namenjena otrokom – radi poimenujejo z imenom, ki vsebuje sestavino *leksikon* (ali *enciklopedija*), tudi kadar s tem tipom priročnika nimajo veliko skupnega.

Ena od opredelitev leksikona je, da je to splošni slovar s prvinami enciklopedije.¹⁰ Za leksikon je značilno tudi to, da vključuje veliko lastnih imen.

¹⁰ Suhadolnik, Dvoje novih leksikografskih del, str. 341.

Razlage so praviloma daljše kot v splošnih in terminoloških slovarjih, vključujejo tudi konkretne podatke, torej številke, letnice, kraje itd.

V leksikonih najdemo tudi veliko terminov. Ogledali si bomo nekaj primerov iz *Leksikona SOVA*, ki spada med najbolj znane in razširjene leksikone pri nas. Za začetek nas zanima termin *dereze*:

dereze TEHN Kov. priprava z ostrimi konicami za hojo po ledu in snegu

V tem leksikonu so torej *dereze* pojasnjene kot 'kovinska priprava z ostrimi konicami za hojo po ledu in snegu'. Oznaka TEHN (tehnika) tu morda ni najbolj povedna, sicer pa so področne oznake v leksikonih običajne in tudi smiselne – glede na to, da gre za pojme iz najrazličnejših področij.

Za primerjavo si oglejmo definicijo v *Planinskem terminološkem slovarju*:

deréza -e ž nav. mn. priprava iz kovinskega okvirja z navzdol in naprej obrnjenimi zobmi za hojo, plezanje po strmeh, trdem snegu in ledu, ki se pritrdi na čevlje

Definicija iz *Planinskega terminološkega slovarja* je torej bolj natančna, iztočnica je v ednini. Poleg tega pa ta slovar vsebuje še 11 različnih tipov *derez*, tukaj jih navajamo 5:

členasta deréza -e -e ž nav. mn. dereza z okvirom iz dveh delov, med seboj povezanih z bolj ali manj prožnim podaljševalnim mostičkom, za daljšo hojo po ledenikih, prečenje strmih snežnih pobočij, kombinirano plezanje

dvódélna deréza -e -e ž nav. mn. po dolžini razstavljiva členasta dereza (torej podvrsta členaste dereze), pri kateri se lahko vsak del posebej prilagodi obliki podplata

ênodélna deréza -e -e ž nav. mn. toga ali supertoga dereza za plezanje po strmeh, navpičnem ledu, krajšo hojo po ledu, snegu, skali

ênózóba deréza -e -e ž nav. mn. dereza, ki ima spredaj en zob, zlasti za plezanje v prosto visečem ledu, zelo občutljivem na udarce, obremenitve, in kombinirano plezanje

póltóga deréza -e -e [pôũ-] ž nav. mn. dereza z nekoliko upogljivim okvirjem za plezanje po strmeh, navpičnem ledu, za hojo v ledu in snegu ter plezanje krajših skalnih odstavkov

Če se torej uporabnik želi natančneje seznaniti z *derezami* in ga pri tem zanima, kateri tipi *derez* obstajajo in kako se razlikujejo, je smiselno, da uporabi

terminološki slovar, če pa zadostuje osnovna opredelitev, lahko uporabi tudi leksikon (ali kateri drug priročnik, npr. splošni slovar, kot je SSKJ).

Naslednji primer iz *Leksikona SOVA* je *tableta*, ki ima oznako FARM (farmacija):

tableta FARM Stisnjena trdna farm. oblika, praviloma za peroralno uporabo (tj. skozi usta); njene → učinkovine se absorbirajo v želodcu ali črevesju

V tem primeru je razlaga nekoliko daljša, uporabljena je tudi za leksikone tipična informativna kazalka (puščica, ki usmerja na pojem, razložen na drugem mestu v istem leksikonu). Morda ni odveč opozorilo, da se v terminoloških slovarjih puščica praviloma uporablja kot normativno sredstvo, kar pomeni, da puščica v terminoloških slovarjih usmerja od manj ustreznega termina k bolj priporočljivemu terminu, pri čemer oba označujeta isti pojem, v leksikonih pa je puščica le informativne narave, torej obvešča bralca, da si lahko več o konkretnem pojmu prebere na drugem mestu v leksikonu.

Oglejmo si še termin *tableta* v *Farmacevskem terminološkem slovarju*:

tabléta -e ž farm. teh. trdna enoodmerna peroralna farmacevtska oblika, navadno okrogla, z ravno ali izbočeno površino, z razdelilno zarezo ali brez nje

Tudi v tem primeru vidimo, da je sam pojem natančneje opisan, še bolj podrobno pa je razdelan v okviru celotne pojmovne skupine *tableta*, ki vključuje kar 20 različnih vrst tablet. 5 primerov:

bukálna tabléta -e -e ž farm. teh. trdna enoodmerna farmacevtska oblika za aplikacijo na sluznico lica v ustni votlini za sistemski učinek S: bukaléta, líčnična tabléta

múkoadhezívna bukálna tabléta -e -e -e ž farm. teh. bukalna tableta s podaljšanim delovanjem z mukoadhezijo

ogródna tabléta -e -e ž farm. teh. tableta, sestavljena iz ogrodja, ki se navadno počasneje raztaplja ali razpada in omogoča prirejeno sproščanje vključene učinkovine S: mátrijs tabléta

podjezíčna tabléta -e -e ž farm. teh. oralna tableta za aplikacijo pod jezik za doseganje sistemskega učinka S: lingvaléta, súblingvaléta

šuméča tabléta -e -e ž farm. teh. neobložena tableta, ki ob stiku z vodo sprošča ogljikov dioksid in se pred uporabo raztopi ali dispergira v vodi S: šuménka

Ker razlage v leksikonih pogosto vsebujejo več informacij kot terminološke definicije, si oglejmo še primer nekoliko daljšega slovarskega sestavka v *Leksikonu SOVA*. Gre za termin *barje*:

barje GEOGR trajno močvirnat svet z nepopolno razkrojenimi rastl. ostanki, ki se spreminjajo v → šoto. Visoko (mahovno) b. je iz debelih plasti odmrlih rastlin, ki so v središču najdebelejše; na površini rastejo šotni mahovi in borovje, npr. na Pokljuki. Nizko (travno) b. ni višje od vodne gladine, poraslo je s travo, npr. v j. Nemčiji. Velika b. so v s. Nemčiji, na Švedskem, v Rusiji in s. Kanadi. (+ slika Ljubljanskega barja)

Barje je v *Leksikonu SOVA* označeno s področno oznako GEOGR (geografija), čeprav je to tudi termin katere druge stroke. Termin *barje* v *Geografskem terminološkem slovarju* (1. primer) in v *Botaničnem terminološkem slovarju* (2. primer):

barje -a s hidgeogr., biogeogr. mokrotno zemljišče, na katerem iz odmrlih delov šotnih mahov in drugih vlagoljubnih rastlin zaradi počasnega razkroja nastaja šota

barje -a s 1. biogeogr., fitocen. habitatni tip na zamočvirjenih območjih, ki ga sestavljajo značilne vrste, zlasti iz rodov šotni mah (*Sphagnum*), šaš (*Carex*), munec (*Eriophorum*), družine vresnic (*Ericaceae*) ter nekatere lesnate vrste
2. ekol. biotop z zamočvirjeno mineralno ali organsko podlago in značilnim rastlinstvom, kjer iz odmrlih rastlinskih delov pogosto nastaja šota

Izbor področne oznake torej ni vedno enoznačen. Pri tem je treba poudariti, da s tem, da je *barje* v slovarju, ki obravnava geografske termine, razloženo drugače kot v slovarju, ki obravnava botanične termine, ni nič narobe. Nasprotno, to je v terminologiji precej pogost pojav. Termini v terminološkem slovarju morajo biti opredeljeni z vidika tiste stroke, ki jo slovar uslovarja. Prepisovanje definicij iz drugih terminoloških slovarjev je zato neprimerno.

Vrnimo se k slovarskemu sestavku iz *Leksikona SOVA*. Znotraj razlage sta razložena še dva termina, *visoko barje* oz. *mahovno barje* in *nizko barje* oz. *travno barje*. Zanimivo je, da je v *Botaničnem terminološkem slovarju* termin *visoko barje*, *mahovnega barja* pa ni (so pa druge podrejene sopomenke: *deževnično barje*, *ombrogeno barje*, *sfagnetum*). Prav tako najdemo termin *nizko barje*, ne pa tudi *travnega barja*, podrejena sopomenka pa je *minerotrofno barje*. Tudi v *Geografskem terminološkem slovarju* najdemo *visoko barje*, ne pa tudi *mahovnega barja* (podrejeni sinonim je *izbočeno barje*), in *nizko barje*, ne pa tudi *travno barje* (podrejeni sinonim je *plosko barje*). Za razmerje med sopomenkami je torej bolje pogledati v terminološki slovar.

V slovarskem sestavku *barje* iz *Leksikona SOVA* so tudi lastna imena (Pokljuka, (južna) Nemčija, (severna) Nemčija, Švedska, Rusija, (severna) Kanada), ki so v leksikonih pogosta, v terminoloških slovarjih pa jih načeloma ni. V *Leksikonu SOVA* je zraven gesla še slika Ljubljanskega barja. Slike in risbe so lahko tudi del terminoloških slovarjev, vendar jih tam najdemo redkeje kot v leksikonih.

Leksikoni torej izpostavljajo vidike termina, ki so bolj zanimivi za splošnega uporabnika, pri tem pa so manj natančni z vidika sistematične opredelitve termina glede na druge termine. Prav tako niso zanesljiv vir za razmerja med sopomenkami. Povezanost z drugimi pojmi je nakazana z informativnimi kazalkami, ki bralca napotijo na mesto v leksikonu, kjer je konkretni pojem razložen. Če temu prištejemo še množico lastnoimenskih slovarskih sestavkov, je leksikon gotovo priročnik, ki vsebuje veliko znanja in podatkov.

3 Enciklopedija

Če gre pri leksikonu za slovar s prvinami enciklopedije, gre pri enciklopediji za popis realij, tj. ljudi, krajev, predmetov, pojmov – terminov itd.¹¹ Enciklopedije vključujejo veliko lastnih imen, razlage pa so še daljše kot v leksikonih. Razlage so organizirane zgodovinsko – to pomeni, da je pojem, kraj, oseba itd. najprej razložen oz. definiran, nato pa je njegova zgodovina natančno popisana od nastanka do danes oz. do njegovega konca.¹² Za enciklopedije je torej tipična dvodelnost razlage. Slovarski sestavki so pogosto opremljeni tudi s konkretnimi podatki, ki dopolnjujejo informacije v razlagah, npr. s slikovnim gradivom, tabelami, grafi. Slovarski sestavki so lahko avtorizirani, kar je posebnost enciklopedij – navajanje avtorjev posameznih slovarskih sestavkov ni značilno niti za leksikone niti za terminološke slovarje. Včasih je na koncu slovarskega sestavka tudi izbor uporabljene literature, tako je recimo v *Enciklopediji Slovenije*.

Enciklopedija Slovenije,¹³ ki je izšla v 16 zvezkih med letoma 1987 in 2002, ima nacionalno zasnovo, kar pomeni, da splošnih pojmov bodisi ne obravnava ali pa jih obravnava z vidikov, ki so pomembni za Slovenijo in Slovence. Za razliko od leksikonov (tudi *Leksikona SOVA*) je specializiranih

¹¹ Suhadolnik, Dvoje novih leksikografskih del, str. 341.

¹² Vidmar, Enciklopedija – leksikon, kaj je kaj, str. 436.

¹³ O prvem zvezku *Enciklopedije Slovenije* tudi v Jakopin, Jezik in stil Enciklopedije Slovenije; Suhadolnik, Vprašanje jezika v Enciklopediji Slovenije.

terminov v enciklopedijah (tudi v *Enciklopediji Slovenije*) zelo malo, tisti, ki se v enciklopedijo vendarle uvrstijo, pa imajo izčrpne razlage.

Zaradi obširnosti razlag v enciklopedijah navajamo le en primer obravnave termina v *Enciklopediji Slovenije*, in sicer je to termin *termoelektrarna*:

TERMoeLEKTRARNA, elektrarna, ki uporablja za primarni vir energije kurivo. T. so ob HE pomemben del elektroenergetskega sistema (→ Elektrarna). Na Slovenskem se je začelo pridobivanje električne energije z uporabo premoga 1883 v industrijski TE z močjo 5 kW v Mariboru. Prva slov. javna TE (za enosmerni tok) je bila zgrajena 1896 v Kočevju (prva javna TE na svetu 1882 v New Yorku). L. 1898 so dogradili TE v Ljubljani. Prva slov. TE za izmenični tok je začela obratovati 1897 na Fužinah (Ljubljana). V letih 1905–20 so batne parne stroje za pogon TE zamenjale parne turbine; prva taka TE je začela obratovati 1915 v Trbovljah. Do leta 1925 so se pri parnih TE v svetu uveljavile nove tehnične rešitve (visoki parametri pare, nove konstrukcije, boljši materiali za kotle in turbine, prašna premogovna kurjava, vmesno pregrevanje pare). L. 1938 je začel obratovati moderen agregat z močjo 12,5 MW v → Termoelektrarni Trbovlje; 1968 je TE Trbovlje 2 z močjo 125 MW dobila prvo enoto z vmesnim pregrevanjem pare. Po 2. sv. v. so se uveljavile elektrarne, pri katerih po en kotel in turbina sestavljata avtonomno enoto. V Sloveniji je bila prva takšna TE 1. blok v → Termoelektrarni Šoštanj (1956).

T. s plinskimi turbinami uporabljajo primarne bencine. Plinsko-parna tehnologija je bila uvedena 1974 v TE Trbovlje (2 plinski turbini), v → Elektrarni Brestanica zdaj delujejo 3 plinski turboagregati. Jedrsko energijo uporablja → Nuklearna elektrarna Krško (od 1982).

Do 1900 je bilo na Slovenskem zgrajenih 14 TE s skupno močjo ok. 1,4 MW, od teh 2 javni. V letih 1901–18 je bilo zgrajenih 62 TE: 46 industrijskih s skupno močjo ok. 18 MW in 16 javnih z ok. 1,4 MW. L. 1925 je začel obratovati prvi del slov. prenosnega omrežja (80 kV), ki je povezal HE Falo s TE Trbovlje ter omogočil skupno napajanje mariborskega, celjskega in zasavskega območja; 1931 je bila v prenosno omrežje vključena TE Velenje z daljnovodom Velenje–Podlog–Črnuče (60 kV): 1938 sta bili omrežji združeni. Po 1918 je bila gradnja velikih TE ob premogovnikih (Trbovlje, Velenje, Šoštanj, Brestanica). Izjema je → Toplarna Ljubljana, ki je namenjena tudi oskrbovanju mesta s toplo vodo. Gradnja industrijskih TE se je zlasti osredotočala na energetske intenzivne panoge (tekstilstvo, papirništvo, železarstvo, steklastvo, rudarstvo). V teh dejavnostih, predvsem na Štajerskem, Gorenjskem in v Posavju, je bilo med vojnama zgrajenih 14 večjih industrijskih TE s skupno močjo ok. 10,6 MW. Veliko manjših je bilo opuščenih. L. 1995 je v Sloveniji obratovalo 24 industrijskih TE s skupno močjo 84 MW.

LIT.: Razvoj elektrifikacije Slovenije do leta 1945, ur. S. Fras, B. Valenčič, Lj. 1976; Razvoj elektroenergetike Slovenije 1945–1980, ur. B. Valenčič, Lj. 1982.

F. Po.

Za primerjavo dodajmo še slovarski sestavek iz terminološkega slovarja, in sicer iz *Slovenskega elektrotehniškega slovarja*:

termoelektrarna; toplotna elektrarna

Elektrarna, v kateri se električna energija proizvaja s pretvorbo toplotne energije.

Na primeru gesla *termoelektrarna* se lepo vidi dvodelnost razlage. Prva poved razlage v *Enciklopediji Slovenije* je (strokovno) manj natančna kot definicija v terminološkem slovarju. Sledi ji značilni enciklopedični zgodovinski pregled, seveda s poudarkom na slovenskih razmerah. Tako recimo izvemo, da smo pri nas dobili prvo javno *termoelektrarno* (v Kočevju) le 14 let za prvo javno *termoelektrarno* na svetu (v New Yorku).

V razlagi je nekaj besed in besednih zvez označenih s puščicami (kazalkami), ki bralca usmerjajo na iztočnice, kjer so ti pojmi (*elektrarna*) oz. konkretni pojavi (Termoelektrarna Trbovlje, Termoelektrarna Šoštanj, Elektrarna Brestanica, Nuklearna elektrarna Krško, Toplarna Ljubljana) podrobneje obravnavani. Gre za medbesedilno sklicevanje, ki je značilno za enciklopedije in, kot že omenjeno, tudi za leksikone. V razlagi je veliko konkretnih podatkov (npr. koliko termoelektrarn je bilo zgrajenih pri nas, kje so bile zgrajene, koliko jih je bilo leta 1995 itd.), na koncu enciklopedijskega članka pa je navedena tudi literatura, ki jo je avtor uporabil pri pisanju. Avtor je tudi podpisan z začetnicami. Enciklopedijski članek dopolnjujeta dva grafa, in sicer *Poraba goriv v termoelektrarnah v Sloveniji 1998* in *Deleži termoelektrarn v celotnem pridobivanju električne energije v Sloveniji 1946–97*.

Enciklopedija načeloma ne prikazuje razmerij med termini, prav tako terminov ne poskuša normirati. Za razliko od terminoloških slovarjev in leksikonov so razlage obsežnejše, veliko je konkretnih podatkov. Zato so enciklopedijski sestavki zelo informativni in koristni za bralca, ki bi o obravnavanem terminu rad izvedel več ali se je s to tematiko srečal prvič. Poleg tega enciklopedije vsebujejo veliko lastnih imen, ki so povezana s stroko, in tudi zato predstavljajo koristno dopolnilo terminološkemu slovarjem.

4 Zaključek

Če povzamemo glavne razlike med enciklopedijami, leksikoni in terminološkimi slovarji pri obravnavanju terminov, lahko ugotovimo, da je terminov na splošno najmanj v enciklopedijah, vendar imajo tam najdaljšo in najobširnejšo razlago, kar je tudi sicer prepoznavna značilnost enciklopedij. V *Enciklopediji Slovenije* imajo slovarski sestavki pogosto navedeno celo literaturo, s katero

si je avtor slovarskega sestavka pomagal, vedno so tudi podpisani z avtorjevimi začetnicami. V nekaterih primerih gre že za pregledne (pol)strokovne sestavke na določeno temo.

Veliko več terminov najdemo v leksikonih, kjer so razlage sicer krajše kot v enciklopedijah, vendar gre za isti dvodelni tip razlage. Prvi del je podoben definiciji v terminološkem slovarju (čeprav je ponavadi manj natančen z vidika sistematične opredelitve termina), v drugem delu pa sledi daljši opis pojma ali konkretnega pojava z različnih vidikov, predvsem tistih, ki so zanimivi za splošnega uporabnika. V enciklopedijah in leksikonih so v razlagah navedeni konkretni informativni podatki, besedilo pa dopolnjujejo fotografije, skice, grafi in tabele s konkretnimi podatki, veliko je tudi lastnih imen. V terminoloških slovarjih takih podatkov praviloma ne najdemo, ker ti za uvrstitev pojma v pojmovni sistem niso potrebni. Za enciklopedije in leksikone je značilna uporaba informativnih kazalk, ki uporabnika napotijo na drugo mesto v priročniku, kjer je (s puščico označen) pojem ali konkretni pojav obravnavan kot samostojna iztočnica. Za razliko od terminoloških slovarjev enciklopedije in leksikoni terminov ne poskušajo normirati, prav tako ne prikazujejo razmerij med njimi. Področni označevalniki so pogosti v leksikonih in terminoloških slovarjih, ki urejajo terminologijo področij, ki se delijo še na podpodročja.

Če se vrnemo k izhodiščni predpostavki, da je terminološki slovar namenjen strokovnjakom, leksikon in enciklopedija pa predvsem nestrokovnjakom oz. najširšemu naslovniku, ugotovimo, da se to potrjuje tudi z vidika obravnave terminov v teh priročnikih. Strokovnjak bo največ informacij o pojmovnem sistemu in priporočenih terminih dobil v terminološkem slovarju, pri čemer se predvideva, da je za uporabo terminološkega slovarja potrebno strokovno predznanje. Če strokovnjak v zvezi z obravnavanim terminom potrebuje konkretne podatke oz. ga zanimajo lastnoimenske iztočnice, bo te podatke lahko dobil v leksikonu ali enciklopediji. Po drugi strani pa je zelo verjetno, da bolj specializiranih terminov v leksikonih in enciklopedijah ne bo našel. Za nestrokovnjaka je po drugi strani bolj informativna daljša razlaga s konkretnimi podatki, ki jo bo našel v leksikonu ali enciklopediji. Je pa mogoče, da ta razlaga strokovno ne bo tako natančna oz. da ne bo našel bolj specializiranih terminov. Zato bo morda vseeno uporabil tudi terminološki slovar.

Ob zavedanju, kakšne informacije prinašajo različni tipi priročnikov, se ti lahko med seboj smiselno dopolnjujejo. Tako lahko uporabnik iz zakladnic znanja dobi tiste informacije, ki jih v določenem trenutku potrebuje. V času, ko se znanje vse bolj seli na splet, kjer je dostopna množica najrazličnejših informacij, je ključna kritična presoja virov, tako tipa vira kot tudi njegove strokovne verodostojnosti. Le tako bo iz množice informacij mogoče izluščiti tiste, ki so relevantne.

LITERATURA

- Fajfar, Tanja: Terminologija in njeno uslovarjanje. *Slavistika v regijah – Nova Gorica* (ur. Boža Krakar-Vogel). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2013, str. 97–103.
- Fajfar, Tanja in Žagar Karer, Mojca: Pojemovni pristop k izdelavi terminološkega slovarja. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis: Obdobja 34* (ur. Mojca Smolej). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015, str. 209–216.
- Jakopin, Franc: Jezik in stil Enciklopedije Slovenije. *Slovenski jezik v znanosti 2: Zbornik prispevkov* (ur. Ada Vidovič-Muha in Nace Šumi). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989, str. 227–232.
- Jemec Tomazin, Mateja: Terminologija v slovenskem pravopisu. *Pravopisna stikanja: Razprave o pravopisnih vprašanjih* (ur. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, str. 213–220.
- Košmrlj-Levačič, Borislava: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika strokovne in jezikovne ravnine. *Jezikoslovni zapiski*, letnik 11/2, 2005, str. 63–76.
- Košmrlj-Levačič, Borislava: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine. *Jezikoslovni zapiski*, letnik 12/1, 2006, str. 71–87.
- Noč, Manca in Maja Žumer: Celovitost člankov in citiranje v slovenski Wikipediji. *Knjižnica*, letnik 56/4, 2012, str. 167–186.
- Vidmar, Živa: Enciklopedija – leksikon, kaj je kaj. *Jezik tako ali drugače* (ur. Inka Štrukelj). Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštitut za družbene vede, 1993, str. 433–439.
- Suhadolnik, Stane: Dvoje novih leksikografskih del. *Slavistična revija*, letnik 22/3, 1974, str. 340–352.
- Suhadolnik, Stane: Vprašanje jezika v Enciklopediji Slovenije. *Slovenski jezik v znanosti 2: Zbornik prispevkov* (ur. Ada Vidovič-Muha in Nace Šumi). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989, str. 233–239.
- Žagar Karer, Mojca: Ožja terminološka norma in odstopi od pravopisne norme v terminologiji. *Pravopisna razhajanja* (ur. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, str. 221–229.
- Žagar Karer, Mojca: *Terminologija med slovarjem in besedilom: Analiza elektrotehniške terminologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

SLOVARSKI VIRI

- Botanični terminološki slovar* (ur. Franc Batič in Borislava Košmrlj-Levačič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011. Dostopno tudi na <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/botanicni>>, dostop 25. 5. 2015.
- Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002.
- Gledališki terminološki slovar* (ur. Marjeta Humar idr.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007. Dostopno tudi na <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/gledaliski>>, dostop 25. 5. 2015.
- Farmacevtski terminološki slovar* (ur. Marjeta Humar, Jelka Šmid – Korbar in Aleš Obreza). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011. Dostopno tudi na <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/farmacevtski>>, dostop 25. 5. 2015.
- Leksikon SOVA*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2006 (1973).

Planinski terminološki slovar (Albin Mlač idr.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002. Dostopno tudi na <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/planinski>>, dostop 25. 5. 2015.

Slovenski elektrotehniški slovar. Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije, 1957–1970; Ljubljana: Sloko–Cigré, 1995–2001.

Treasuries of Knowledge: Terminological Dictionaries, Lexicons and Encyclopaedias

Summary

Nowadays, access to knowledge is greater than it was at any time in history. However, organizing, editing and presenting this knowledge in such a manner that it can actually be useful is as challenging as ever. Besides the quantity of information, the credibility and the form in which they are presented are even more important. Various specialized manuals are designed for different users. The paper deals with specialized manuals of the dictionary type: terminological dictionaries, lexicons and encyclopaedias. The goal of the present paper was to point out the differences in the way terms are treated in terminological dictionaries, lexicons and encyclopaedias. Given that terminological dictionaries are intended primarily for experts, whereas lexicons and encyclopaedias mainly for non-experts, it is not surprising that terminological dictionaries describe a concept system of a particular domain, suggest the most appropriate term and often include foreign-language equivalents. On the other hand, lexicons and encyclopaedias tend to provide as much information as possible, including proper names, particular data, pictures, graphical representations, etc. Lexicons contain significantly more terms than encyclopaedias, however, explanations in encyclopaedias are generally more extensive. Typically, explanations in lexicons and encyclopaedias consist of two parts – the first part is similar to a definition in a terminology dictionary (though usually less accurate with regard to the systematic definition of a particular term), while the second part consists of a longer description of a concept from various points of view, especially the ones that are interesting for the general user.